

Laurids Rosendahl – en ildsjæl i fangenskab

Af Lars Ulrik Thomsen

Otto Gelsted har i digtet »Den 9. april«, sammenfattet nogle af de følelser, som har præget besættelsestidens generation:

*De mørke fugle fløj
ved gry med motorstøj
i eskadriller over byens tage.
Da så vi og forstod,
det gik til hjertets rod,
at vi fik trældoms bitre brød at smage.*

De første år var præget af lammelse og forbitrelse over Tysklands overfald, men efterhånden vågnede modstandsviljen og den senere dannelse af Frihedsrådet betød, at mange fik troen og selvspejken igen.

Allerede på et tidligt tidspunkt, havde besættelsesmagten forsøgt at lamme de kræfter, som man vidste, ville yde den hårdeste modstand.

Den 22.juni 1941 blev ledende tillidsmænd i Danmarks kommunistiske Parti arresteret, og uden grundlovsforhør holdt indespærret i månedsvi.

Dette er beretningen om en af dem, Laurids Rosendahl fra Esbjerg og hvordan han gennemlevede fire års indespærring. Laurids Theodor Rosendahl var en af de store skikkelser, i den esbjergensiske arbejderbevægelse.

Han blev født i 1879 i nærheden af Randers, og familien flyttede først til Fredericia og senere til Esbjerg. Her arbejdede Rosendahls far, som fyrbøder ved englandsbådene, indtil han

fik stillingen som kører af en postrute mellem Varde og Starup.

Faderen fik det ordnet så Laurids kom i lære som maskinarbejder hos fabrikant Svenning i Vejen, hvor han også blev udlært.

Allerede som lærling var han fagligt og politisk interesseret og han blev medlem af Socialdemokratisk Ungdoms Forbund (SUF).

Under indtryk af de revolutionære begivenheder i Rusland i 1917, var Laurids i 1918 med til at stifte forløberer for Danmarks kommunistiske Parti (DKP), bl.a. sammen med Martin Andersen Nexø.

I 1923 valgtes Rosendahl som formand for Dansk Smede og Maskinarbejder Forbund (DSMF) i Esbjerg, og samme år var han primus motor i oprettelsen af det lokale DKP.)¹

Fagligt og politisk var han i sidste halvdel af 30'erne med til at præge udviklingen i Esbjerg, især Sømandsstrejken i 1934 medførte en kraftig venstredrejning af byens arbejderbefolkning, noget der stadig præger de faglige og politiske traditioner i Esbjerg. Laurids Rosendahl blev medlem af Esbjerg Byråd i 1937, og sad der til han blev arresteret i 1941.

En af hans mærkesager i byrådet, var en omfordeling af udgifterne til gas og elektricitet. Rosendahl kunne fra sit arbejde som gasaf-læser dokumentere, hvordan småkårsfolk der kun brugte lidt gas, betalte målerafgift.

De rige der brugte meget strøm, betalte ingen afgift. Altså en indirekte skat på de dårligst

*Dagligstuen i familien
Rosendahls hjem,
Kirkegade 66 i Esbjerg ca.
1926. Fra venstre:
Laurids, Else, Hansigne,
Knud og Annine.*

stillede. Rosendahl stillede forslag i Byrådet og fik forholdene ændret. Det tog han keglér på, og hvis ikke partiet var blevet forbudt i 1941, ville det have oplevet en markant fremgang, ved de følgende kommunalvalg.

Det følgende er en beskrivelse af Laurids Rosendahls skæbne under besættelsen, som han delte med mange andre kommunister og andre som var uretmæssigt interneret.

Den 22. juni 1941

Det er søndag, og Laurids Rosendahl havde været til gudstjeneste i metodistmenigheden.

Der var arrangeret et større stævne, hvor bl.a. Laurids' broder Søren Rosendahl skulle prædike. Mens familien sad ved søndagsbordet, kom naboen frk. Bjørn og ringede på. Hun var oprevet og opfordrede Laurids Rosendahl til omgående, at fjerne alt hvad han havde stående af kommunistisk og russisk litteratur.

»Nej frk. Bjørn. Jeg har intet at skjule, og min samvittighed er ren«!

I det samme ringede det igen på døren, og udenfor stod to statsbetjente. Det var et par læseinteresserede herrer, for da de var færdige, havde de næsten fyldt en bil med bøger og pje-

cer. Rosendahl måtte følge med i arresten. Her mødte han sine to partikammerater, Søren Hansen og Einer Hansen, sidstnævnte var på det tidspunkt, formand for DKP i Esbjerg.²

I et lukket salatsfad, førtes arrestanterne mod et ukendt mål.

Betjentene ville ikke svare på fangernes spørgsmål, men gennem et lille hul i de malede vinduer, kunne Rosendahl se, at de var på vej gennem Ribe. Det gjorde ham urolig. Skulle de mon udleveres til de tyske myndigheder ved grænsen?

Til deres overraskelse blev de bragt til Toftlund arresthus. Overraskelsen var også stor hos den lokale politimester, der forbløffet spurgte Rosendahl:

»Hvad vil De dog her hr. Rosendahl«?

»Jeg er, sammen med mine to kammerater Deres fange«.

Nu startede en længere procedure, med forhør og rapporter til Rigspolitechefen og Justitsministeriet. Mest bemærkelsesværdigt er, at fangerne opholdt sig fra juni til august i arresten, uden at der afholdtes et grundlovsforhør.³

I slutningen af august 1941, overførtes de til Københavns Politigård, sammen med andre

Kommunisternes Valgavis

Proletarerne har kun deres Lænker at tabe. De har en Verden at vinde. Skal de vinde den? Ja!

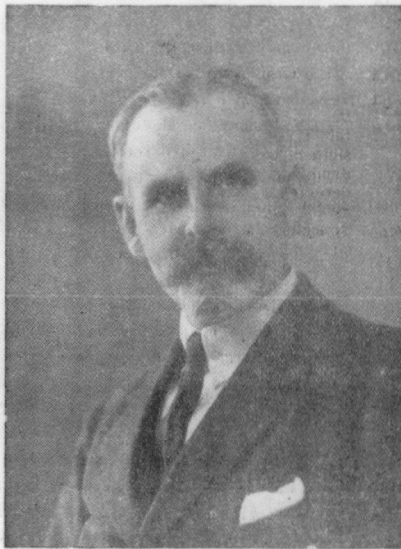
Proletariatet kan ikke hæve sig, ikke rette sig i sin fulde Højde, uden at hele Overbygningen flyver i Luften. Skal det holdes nede? Nej!

► Kommunistisk Partis Liste E. ◀

NUMMER 1 paa vor Liste er Gasflæser Rosendahl. Hvem i Byen kender ikke vor Partikammerat? Overalt er han kendt som Kommunist, som Talsmand for Arbejdernes Interesser. Det kan sikkert om ham siges, at han i højere Grad end nogen anden Person i Byen er respekteret af alle, agtet og æret af Arbejderne og elsket og afholdt af de fattige, der lever paa Livets Skyggeside. I nogle Aar havde vor Kammerat det utaknemlige Hverv som Kommunefunktionær at skulle lukke for Gæssen hos de fattige Mennesker, som ikke kunde betale deres Skat. Særlig ved denne Bestilling vandt Rosendahl sig mange Venner. Ja, det lyder underligt, men er ikke desto mindre sandt. Vi har mange Udtalelser fra disse Mennesker, der beviser det. Han forstaar de fattiges Stilling, føler med dem, og vil gøre alt muligt for at hjælpe dem.

Rosendahl er Formand for Ebsjergs største fag-

1. Gasflæser L. Rosendahl.
2. Arb. Einar Hansen.
3. Matros Einar Nielsen.
4. Arb. E. Skatholm.

Gasflæser E. ROSENDAHL
Kommunisternes Ordfører og Arbejdernes
Talsmand.

Sæt X ved Liste E. og Rosendahl kommer i Byraadet.

lige Organisation: Smede- og Maskinarb. Fagforen. Det er ikke i Kraft af, at et Flertal der er Kommunist, at han er Formand. Nej. Hvad er det da? Ja, vi kunde godt sige det, men spørg et hvilket som helst Medlem af Fagforeningen, og man vil faa Svaret.

Medlem af Forretningsudvalget for Arbejdernes Fællesorganisation er Rosendahl ogsaa. Det er sikkert heller ikke fordi han er Kommunist, han er valgt der. Der maa være andre Aarsager. Vi vil undlade at nævne dem, for alle ved det.

Smaakaarsfolk, Kvinder som Mænd! Naar I aner-kender vor Kammerats Dygtighed og store Interesse for Eders Ve og Vel, hvorfor saa ikke være med til at sætte ham ind i Byraadet? Har I nogen bedre Repræsentant?

Stem Rosendahl ind i Byraadet.

**Stem paa
Liste E.**

Forsiden af Kommunisternes Valgavis ved byrådsvalget 1938, DKPs spidskandidat, gasflæser Laurids Rosendahl. Ebsjerg Byhistoriske Arkiv.

fanger, der var arresteret i det syd- og sønderjyske område.

Her kom de omsider i »grundlovsforhør«, d.v.s. alt var tilrettelagt på forhånd, og fangerens protester toges ikke til følge, forsvareren forholder sig tavs.

Grundlovsbruddet, der var ensbetydende med landsforræderi, begået af danske politikere og den højeste juridiske sagkundskab, var en realitet.

Nu overførtes fangerne til Horserødlejren, hvor de indkvarteredes fire og fire på hvert kammer. For den 62-årige Rosendahl betød det søvnproblemer, og han talte med sine kammerater om at blive overført til Vestre Fængsel. De forsøgte at få ham fra det, men Rosendahl stod fast på sit. Med lægens godkendelse, overførtes han til sygeafdelingen på Vestre Fængsel, sandsynligvis i løbet af oktober 1941.

Udefra arbejdede familien ihærdigt på, at få Laurids Rosendahl løsladt.

Det fremgår af et notat i sagsmappen, at bogtrykker Kristian Rosendahl, Esbjerg den 17.12. 1941, har anmodet om at få udvidet besøgstid hos broderen.

I første omgang førte det ikke til noget. Derfor henvender Kristian Rosendahl, sig til en nær ven af familien, bibliotekskonsulent Jørgen Banke, og bad ham om, at besøge justitsminister Thune Jacobsen.

Hvordan samtalen har formet sig, kan vi kun gisne om:

»Hr. justitsminister, jeg anmoder Dem om, at løslade Laurids Rosendahl. Hans helbred er ikke godt«.

»Som De ved, har Folketinget vedtaget loven om forbud mod kommunistiske foreninger og deres virksomhed, derfor kan jeg som justitsminister, ikke sætte mig ud over gældende lov«.

»De ved vel at Rosendahls helbred er dårligt, og hans alder taget i betragtning, burde man her gøre en undtagelse«.

»Der er tale om personer, som er interneret på grund af samarbejde med fremmede magter, og som derfor er en trussel mod statens sikkerhed«.

»Er det Deres alvor?«

»Jeg ser ingen mulighed for, at imødekomme Deres anmodning«.

På vej ud af døren, vendte Jørgen Banke sig om og sagde med henvisning til den barmhjertige samaritaner:

»En levit gik forbi. Farvel hr. Justitsminister«!

Der gik flere måneder uden nogen udsigt til forandring. Først den 6. juni 1942, hentes Laurids Rosendahl ind på Politigården, til en afhøring af to kriminalbetjente fra Københavns Opdagelsespolitiet. Dette forhør var meget betydningsfuldt, fordi Rosendahl blev tilbudt løsladelse, på baggrund af en lægeundersøgelse. Betingelsen var, at han skulle afsvære sig sin politiske tro og overbevisning.

»Men ser De, det vil jeg ikke«! svarede Laurids Rosendahl og fortsatte: »Hvis jeg kommer til Esbjerg sætter jeg mig op i Byrådssalen, og jeg forlanger, at mine to kammerater, Søren Hansen og Einer Hansen, løslades sammen med mig«!

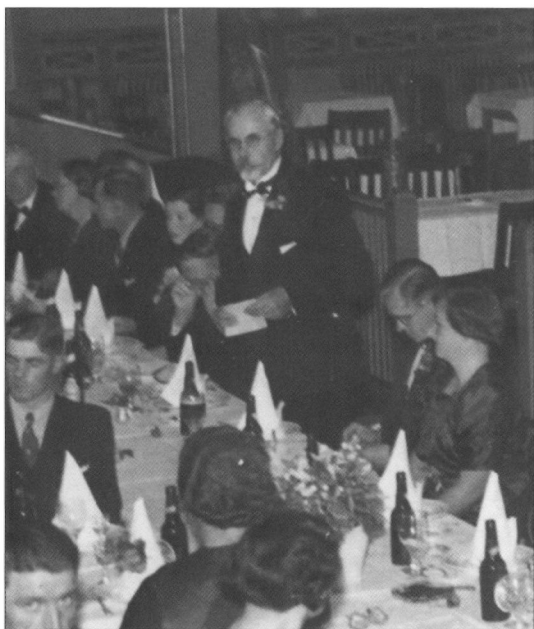
Betjentene: »Så kører vi Dem tilbage til Vestre Fængsel hr. Rosendahl«.

»Kør væk«!

Af en notits fra den 6. juni 1942, fremstiller kriminalbetjentene det således:

»På forespørgsel oplyste han, at han ikke vil nedlægge sit mandat som byrådsmedlem i Esbjerg, lige som han heller ikke ønsker at blive løsladt, uden at han er lige så fri en mand som før han blev interneret«.

Nu begyndte der en livlig sagsbehandling, i justitsministeriets 3. kontor. Rosendahls stejle holdning, ser ud til at have voldt embedsmæn-

Det kommunistiske byrådsmedlem Laurids Theodor Rosendahl taler ved Dansk Smede- og Maskinarbejderforbunds 50 års jubilæum i 1940. Foto: Esbjerg byhistoriske arkiv

dene besvær. Ifølge sagsmappen var der modstridende opfattelser af, hvad man skulle stille op med fangen.

Endelig den 18. august, hentedes han til afhøring af de samme kriminalbetjente, denne gang på Vestre Fængsel. Her blev han tilbudt at blive løsladt til Folkekuren i Hald, med henvisning til overlæge Bangs lægejournal fra Rigshospitalet. Denne undersøgelse gjorde bevidst Rosendahl ringere end han var. Rosendahl havde inden afhøringen, fået en godkendelse af den illegale partiledelse på Vestre Fængsel, der opfordrede ham til at tage imod tilbuddet.

Folkekuren Hald

Det må have været en forunderlig oplevelse, efter mere end et års indespærring, at rejse

gennem landet og komme til det naturskønne Hald ved Viborg. Her modtoges han af overlægen, der efter at have undersøgt ham, stilfærdigt bemærker:

»Gør en rask mand af ham, men gør det langsomt!«

Rosendahl har beskrevet, hvordan Kuren blev hans andet hjem, og hvordan han lærte personalet og de øvrige beboere at kende.

Efterhånden som han kom i behandling fik han det bedre, og i det omfang han kunne magte det, deltog han i det illegale arbejde.

Det skete fortrinsvis ved fremstilling af illegale blade, der så fordeltes ved hjælp af kurerer. Det må have krævet et vist mod, for en del af Kurstedet, var beslaglagt af den tyske besættelsesmagt. Et panserjægerkompagni, havde nedgravet anti-luftskytsskanoner, i ly af Kuranstalten hvoraf en afdeling blev anvendt som lazaret for den tyske værnemagt.

Alligevel kunne Rosendahl færdes rimeligt frit, og han rejste bl.a. til Varde. Her mødtes han med skrædder Arne Laursen fra Esbjerg, der var forbindelsesled, til den esbjergensiske modstandsbevægelse.⁴

Den daværende formand for DSMF i Esbjerg, Viggo Petersen, har fortalt mig, hvordan han førte en livlig korrespondance med Laurids Rosendahl.

Når denne brevsamling en dag, bliver offentlig tilgængelig, kan den fortælle, i hvilket omfang Rosendahl havde indflydelse på de bevægede begivenheder i Esbjerg i august 1943.

Efter kapitulationen, vendte Rosendahl hjem til Esbjerg og genoptog sit arbejde, som formand for Smedenes og Maskinarbejdernes Fagforening.⁵

Ved folketingsvalget i 1945, indvalgte han som DKP's repræsentant, med et meget flot stemmetal. Efter valget udtalte Rosendahl til DKP's lokale blad, Folkets Røst:

»Valget fortæller os, at arbejderne klart har gennemskuet hele Socialdemokratiets tågetale, at det var os, der ikke ville samling. Ja, det var os der ville, og det var den danske arbejderklasse der ville.

Den var vi i kontakt med under valgkampen, som vi var det før. Og det tør jeg sige, at Kommunistisk Parti efter valget, med hele vor forøgede kraft vil sætte alt ind på at være i den nøjeste kontakt med hvad der rører sig i folket til gavn for arbejderne og småkårsfolk.

Men folketingsarbejdet lå ikke for Rosendahl. Han savnede sine venner i Esbjerg, og debatterne i byrådssalen. Sandsynligvis har den træge form på Christiansborg, ikke lige været hans kop te. Han beskrev daværende statsminister, venstremanden Knud Kristensen, med følgende ord:

»Det mest trekantede menneske jeg har kendt, og stædig som en karriolhest«!

Det var derfor en lettelse da Folketinget blev opløst ved valget i 1947, og Rosendahl kunne hellige sig arbejdet i fagforeningen.

Laurids Rosendahl var formand for smedene i 31 år, fra 1923 til 1954.

Han var en respekteret formand langt uden for sin egen kreds. I sine erindringer skriver tidligere forbundsformand Hans Rasmussen:

»Han var en ilter og brændende sjæl, der blev Esbjergsmedenes centrale skikkelse. Han kæmpede for sine kammerater med en fantastisk ildhu. Rosendahl er en af dem, der afgørende har været med til, at forbedre smedenes vilkår«.

Sluttelig kan man sige at regeringen den 22. juni 1941 forsøgte, at sætte DKP ud af spillet. Det skete, som i Esbjerg, ved at arrestere de mest fremtrædende faglige og politiske tillidsmænd for partiet. Det lykkedes ikke og DKP blev, i forbund med andre, til den væsentligste

kraft i modstandsbevægelsen. Det førte senere til bruddet med samarbejdspolitikken, den 29. august 1943.

Laurids Rosendahl var en af de mange internerede kommunister, der ikke lod sig kue. Selvom han var sygdomsmærket, optrådte han værdigt over for sine fangevogtere, og afviste den afpresning han reelt blev udsat for.

Det må vække til eftertanke, at baggrunden for kommunisternes internering den 22. juni, var en registrering foretaget af det danske politi, der udleverede en kopi til tyskerne.

I 1970'erne blev DKP igen registreret, bl.a. ved hjælp af Arbejderbevægelsens Informations Central, for derefter at blive udleveret til den amerikanske efterretningstjeneste, CIA. Der er åbenbart nogen, som intet har lært af historien.

Epilog

Denne artikel udsprang af arbejdet med DKP-Esbjergs jubilæumsbog, der udkom i 1998. På grund af det meget omstændelige arbejde, med at finde og få adgang til kilderne, omkring de kommunister der blev interneret i Esbjerg den 22. juni 1941, måtte jeg udsætte den endelige udgivelse af dette materiale til en senere lejlighed.

Når jeg har valgt at beskrive Laurids Rosendahl skyldes det, at han var en kendt personlighed, både i den lokale fagbevægelse og det politiske liv. Men Rosendahl deler skæbne, med flere hundrede andre kommunister, der måtte kæmpe en hård kamp, mod retsløse tilstande og ydmygende behandling.

Måske burde de også være omfattet af den undskyldning, som Danmarks statsminister i 60-året for befrielsen, gav de danske jøder for uretmæssig behandling.

Forfattere og journalister, der har søgt om adgang til Statens Arkiver, både i Rigsarkivet og

Bestyrelsen i Smede og Maskinarbejdernes Fagforening, Esbjerg Afdeling. Fra venstre: Viggo Pedersen, Carlo Andersen, Laurids Rosendahl, Sigfred Jessen. E. Gadeberg. ? Peder Due. Foto ca. 1950. Esbjerg Byhistoriske arkiv.

Landsarkiverne, har måttet overvinde uforudsete vanskeligheder. Arkiverne bevogtes, som de skatte soldaten i eventyret »Fyrtøjet« fik adgang til, og vi har sandsynligvis endnu ikke set »Gulds-katten«.

Det tog mig mere end et år, at få adgang til seks navngivne sager i Justitsministeriets 6. kontor og som soldaten med fyrtøjet, måtte jeg bruge list, for at overvinde de forhindringer, der blev lagt mig i vejen fra Arkivernes side.

Det er en hård anklage at rette mod en offentlig myndighed, der skulle være borgerne behjælpelig, men jeg kan dokumentere hver eneste påstand, gennem den årelange brevveksling med Statens Arkiver. Det er mit håb, at vi ved stadig opmærksomhed, omkring Statens forvaltning af Besættelsestidens Arkiver, kan få lagt det fornødne pres på de folkevalgte og lempet arkivloven.

Noter:

1. Laurids Rosendahls indsats er mere udførligt belyst i jubilæumsbogen *Folkets træ – Kampens træ*, der udkom på Knuths Forlag i 1998. Den omhandler DKP-Esbjergs historie fra stiftelsen i 1923 til 25-jubilæet i 1948. Den blev bl.a. anmeldt af Verner Bruhn, i *Arbejderhistorie* nr. 1 – 1999.
2. Einer Hansen blev efter krigen formand for Jord & Beton/Anlæg og Bygge, der nu var blevet en selvstændig afdeling under Arbejdsmændenes Fagforening i Esbjerg.
3. Første arrestationsbølge mod kommunisterne var den 22. juni 1941. anden bølge november 1942, og tredje bølge oktober/november 1943.
4. Arne og Marie Laursen er nærmest legendariske i Esbjergs arbejderbevægelse. Skræddermester Arne Laursen var medstifter af DKP i Esbjerg. Arne og Marie Laursen blev arresteret den 21. november 1944 af tyskerne.
5. Laurids Rosendahl var formand for DSMF i Esbjerg fra 1923-59, kun afbrudt af interneringen fra 1941-45.

Kilder:

Seks navngivne sager i Justitsministeriets 3. kontor, heriblandt Laurids Rosendahls sag. Journalist Leif Larsen, har været behjælpelig med at finde frem til Laurids Rosendahls sag, nr. 1941-1959 i Justitsministeriets 3. kontor, udlånt af Rigsarkivet.

Interview med Laurids Rosendahl fra 1964, med stemmearkivet, i privateje.

Pedersen, Olga. Slægten Rosendahl. Esbjerg 1997.

Folkekuranstalt ved Hald 1922-47, udgivet af Dansk Røde Kors.

Interview med Viggo Petersen i maj 1990, optaget af Søren Federspiel, Esbjerg Byhistoriske Arkiv (EBA).

Jydske-Vestkysten den 28. juni 1998, Forskerne advarer mod åbne arkiver, Teddy Gehrke.

Lars Ulrik Thomsen, født 1946. Maskinarbejder. Østergade 19, 3th. 6700 Esbjerg. Tidligere udgivelser se WWW.biblioteket.dk under Lars Ulrik Thomsen.